

ՀԱՅ-ԲՈՒԼՂԱՐԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 1998-2008 ԹԹ.

ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ Ս.Ա.*

Հայաստանի Հանրապետությունը և Բուլղարիայի Հանրապետությունը, սկսած 1990-ական թթ., ունեին ակտիվ տնտեսական փոխգործակցություն և տարեցտարի արձանագրում էին տնտեսական ցուցանիշների աճ: Ի տարբերություն Հայաստանի, Բուլղարիան 1990-ական թթ. երկրորդ կեսին հայտնվեց տնտեսական ճգնաժամի մեջ, քանի որ ուներ բավական նպաստավոր աշխարհագրական դիրք: 1990-ական թթ. վերջին Բուլղարիան ղեկավարվում էր միջազգային վայրտային ֆոնդի կողմից, որը հսկում էր ամեն ինչ և նույնիսկ հաստատում գները: Երկրի տնտեսությունը մեծ կախվածություն ուներ արտաքին շուկաներից, և դա հատկապես վերաբերում էր էներգետիկ ոլորտին:

Համաշխարհային տնտեսության համաշխարհայնացման խորացումը հասել էր այնպիսի աստիճանի, որ մի երկրում դրսևորվող տնտեսական միտումներն ու քաղաքական իրադարձություններն անխուսափելիորեն իրենց ազդեցությունն էին թողնում գործընկեր երկրների տնտեսությունների վրա¹: Հայաստանում և Բուլղարիայում առկա տնտեսական խնդիրներն ու առաջացած ճգնաժամերը բացասական ազդեցություն էին թողնում երկկողմ տնտեսական հարաբերությունների վրա, որոնք զգալիորեն բարդանում էին երկու երկրների տնտեսությունների մեջ առկա բացասական միտումների հետևանքով: Սակայն հայ-բուլղարական առևտրատնտեսական կապերի ձևավորմանն ու զարգացմանը զուգընթաց՝ սկսեցին ձևավորվել միջկառավարական մարմիններ, որոնք ակտիվորեն ներազդում էին երկու երկրների առևտրատնտեսական գործունեության վրա: Այս մար-

* ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետ, Հայոց պատմության ամբիոնի ասպիրանտ, sergeybaghdasaryan.gov@gmail.com, հոդվածի ընդունման օրը՝ 1.02.2019, տպագրության է երաշխավորել ԵՊՀ Հայոց պատմության ամբիոնը, գիտական ղեկավար՝ պատմ. գիտ. դոկտոր Է. Մինասյան:

¹ **Փախյան Ա.**, Ռուս-վրացական հարաբերությունների ազդեցությունը ՀՀ արտաքին առևտրի վրա (Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 2010, № 3, էջ 125-138):

միները էական ազդեցություն ունեցան ՀՀ և ԲՀ միջև իրականացվող տնտեսական գործընթացներում:

1990-ական թթ. վերջին և 2000-ական թթ. Սկզբին Բուլղարիայի տնտեսության մեջ գերակա դարձան լեռնահանքային արդյունաբերությունը, էներգետիկան, մետալուրգիան, մեքենաշինությունը, գյուղատնտեսությունը, տուրիզմը: Արդյունաբերական արտադրանքի հիմնական ապրանքներն էին հազուատը, երկաթը, մեքենաները և վառելանյութերը²: Սակայն երկրի տնտեսության մեջ չկար ներդրումներ իրականացնելու համապատասխան միջավայր³:

Թեև թվային հարաբերությամբ 1998 թ. արտահանումը և ներկրումը աճեցին երկկողմ առևտրում, սակայն տոկոսային հարաբերությամբ Բուլղարիան նահանջեց Հայաստան ապրանք ներմուծող երկրների ցանկում և զբաղեցրեց 14-րդ տեղը⁴: Այդուամենայնիվ, այս ցուցանիշով Բուլղարիան շարունակում էր գերազանցել արևելաեվրոպական բոլոր երկրներին: 1998 թ. արտաքին առևտրի շրջանառության ընդհանուր ծավալը երկու երկրների միջև կազմել է 17214.6 հազ. դոլար, որից արտահանման ծավալն էր 1028.5 հազ. դոլար (արտաքին առևտրի ընդհանուր ծավալի 6%-ը), ներմուծմանը՝ 16186.1 հազ. դոլար (արտաքին առևտրի ընդհանուր ծավալի 94%-ը)⁵: Այստեղ արդեն արտահանումը ուներ տեսանելի աճ, սակայն հարաբերակցությունը դեռևս խիստ խախտված էր:

1998 թ. ՀՀ-ից Բուլղարիա է արտահանվել ընդամենը 796.0 տոննա արտադրանք՝ 523.8 մլն. դրամ (1028.5 հազ. դոլար) ընդհանուր արժողությամբ, ներմուծվել է ընդամենը 18174.2 տոննա արտադրանք 8178.2 մլն. դրամ (16186.1 հազ. դոլար) ընդհանուր արժողությամբ⁶: Արտահանված ապրանքների մեջ գերակշռում էին պղինձը և պղնձե իրերը, նաև այլումինից, քարից, գիպսից, ցեմենտից պատրաստված իրերը, դեղագործական մթերքը, բանջարեղենի, պտուղների վերամշակումից ստացված մթերքը,

² Տե՛ս <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> (17.02.2019):

³ Տե՛ս http://www.sgi-network.org/2014/Bulgaria/Key_Challenges (17.02.2019):

⁴ Նույն տեղում: Տե՛ս նաև Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2002, Ե., 2002, էջ 494:

⁵ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության պատմադիվանագիտական արխիվ, Եվրոպայի երկրների վարչության երկրորդ եվրոպական բաժին, Փաստաթղթեր (գրագրություն, տեղեկանք, զեկուցագիր և այլն) ԲՀ և ՀՀ համագործակցության և փոխհարաբերությունների վերաբերյալ, ց. 5, գ. 55, թ. 47:

⁶ Նույն տեղում:

նաև սուրճ, թեյ և այլ համեմունքներ: Ներմուծվող ապրանքների մեջ գերակշռում էին հացահատիկը, շաքարը, բանջարեղենի, պտուղների, ընկույզի և բույսերի վերամշակումից ստացված մթերքները⁷:

1998 թ. ակտիվ միջկառավարական, միջխորհրդարանական փոխառնչությունները էական ազդեցություն ունեցան երկկողմ տնտեսական հարաբերությունների զարգացման վրա: 1999 թ. Բուլղարիայից դեպի Հայաստան ներմուծումը կազմել է 12 081 800 դոլար, որն ավել էր արևելաեվրոպական մնացած երկրներից: Հայաստանից Արևելյան Եվրոպա արտահանվող ապրանքների ընդհանուր արժեքը կազմել է 1 318 500 դոլար, որից Բուլղարիայի մասնաբաժինն էր 881 800 դոլարը⁸: Այս ցուցանիշները հաշվի առնելով՝ կարող ենք ասել, որ Արևելյան Եվրոպայի երկրների շարքում Բուլղարիան Հայաստանի ամենաարդյունավետ գործընկերներից էր:

1988-2003 թթ. ընկած ժամանակահատվածում Բուլղարիայից Հայաստանի տնտեսության մեջ կատարվել է 252,6 մլն ԱՄՆ դոլարի ուղղակի ներդրում⁹: ՀՀ-ում 2003 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ գրանցված էին բուլղարական կապիտալի մասնակցությամբ 30 ձեռնարկություններ¹⁰: 2004 թ. Բուլղարիայից ներմուծման ցուցանիշները բավական բարձր էին և կազմում էին 3,9%: Մասնավորապես, այդ ցուցանիշով Բուլղարիան զբաղեցնում էր 10-րդ տեղը՝ գերազանցելով տնտեսապես զարգացած մի շարք երկրների, ինչպիսիք էին, օրինակ, Ֆրանսիան, Իտալիան, Լեհաստանը, Չինաստանը և այլն:

2006 թ. Բուլղարիայի և Հայաստանի միջև առևտրի ծավալները նվազում էին՝ ընդհանուր ներմուծման ծավալների մեջ հասնելով 1,9 %-ի¹¹: Պահպանվում էր առևտրի բացասական հաշվեկշիռը, որը շարունակում էր բնութագրական լինել Հայաստանի տնտեսության համար: Այս առումով, հարկ է նշել, որ որոշակի տեղաշարժեր կատարվել էին, քանզի երկրների ցանկը, որտեղ արտահանումը գերազանցում էր ներմուծմանը, աճել էր:

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2003, Ե., 2003, էջ 492:

⁹ Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի պաշտոնական այցը Բուլղարիայի Հանրապետություն (Հայաստանի Հանրապետություն, 6.IX.2003):

¹⁰ Նույն տեղում:

¹¹ Հայաստանը թվերով 2007 թ., Վիճակագրական գրքույկ, Ե., 2007, էջ 80:

Արևելաեվրոպական երկրների մեջ Ռումինիան ներմուծման ծավալներով շրջանցել էր Բուլղարիային¹²:

Բուլղարիայի և Հայաստանի միջև առևտրի ծավալները 2007 թ. զգալիորեն ընդարձակվել էին, ինչի շնորհիվ ՀՀ-ից արտահանումը հասել է 4.07%-ի, ներմուծումը կազմել է 2.68%: Այն թեև տոկոսային հարաբերությամբ ավելի փոքր էր, սակայն գումարային առումով գերազանցում էր արտահանմանը, քանզի ՀՀ-ից արտահանման ծավալները շուրջ 3 անգամ ավելի քիչ էին¹³: Բացի այդ, ներմուծման և արտահանման գումարային չափի վրա ազդել էին նաև փոխարժեքի տատանումները, ինչի հետևանքով, Հայաստանում դրամի գինը բարձրացել էր, որն էլ հանգեցրել էր առևտրի ծավալների մեծացմանը՝ դոլարի տեսքով:

Չնայած երկկողմ տնտեսական խնդիրներին, որոնք պայմանավորված էին նույնանման ապրանքների արտադրությամբ և բեռնափոխադրումների դժվարություններով, կողմերը փորձում էին տնտեսական հարաբերությունները զարգացնել համատեղ ձեռնարկությունների տարբերակով, որի օրինակ էին բուլղարական առաջին ներդրումները Հայաստանում գինեգործության ոլորտում: Հայաստանից Բուլղարիա արտահանման ծավալները 2008 թ. շարունակեցին աճել, որի շնորհիվ Հայաստանից ապրանք ներկրող երկրների ցանկում Բուլղարիան հայտնվեց 6-րդ տեղում, իսկ ԵՄ երկրների ցանկում 4-րդն էր: Հայաստան ներկրելու ցուցանիշներով, թեև Բուլղարիայից ավելի շատ ապրանք ներկրվեց, սակայն տոկոսային հարաբերակցությունը չփոխվեց:

Այսպիսով, այս տարիներին հայ-բուլղարական առևտրատնտեսական համագործակցությունը աշխուժացնելու նպատակով կազմակերպվում էին տեղեկատվության փոխանակում, գործարարների փոխադարձ այցեր, գործարար համաժողովներ, ցուցահանդեսներ: Բազմակողմ համագործակցությունը իրականացվում էր Սևծովյան տնտեսական համագործակցության (ՄԾՏՀ) կազմակերպության և Սևծովյան տարածաշրջանային էներգետիկ կենտրոնի ծրագրերի շրջանակներում: Թեպետ Հայաստանի և Բուլղարիայի միջև առևտրատնտեսական համագործակցության զար-

¹² Ռումինիայից Հայաստան ներմուծումը հասել էր 3,8%-ի, սակայն արտահանումը դեպի Ռումինիա գրեթե զրոյական էր (նույն տեղում):

¹³ 2007 թ. ՀՀ-ից արտահանվել է 1 152 300 800 դոլարի ապրանք, ներկրվել՝ 3 267 788 000 դոլարի: Մանրամասն տե՛ս նույն տեղում, էջ 79:

գացման համար ձևավորված էր անհրաժեշտ իրավապայմանագրային դաշտ, այդուհանդերձ, առևտրաշրջանառության ծավալները դեռևս հեռու էին ցանկալի մակարդակից:

ՀԱՅ-ԲՈՒԼԴԱՐԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 1998-2008 ԹԹ.

ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ Ս.Ա.

Ամփոփում

1998-2008 թթ. Հայաստանի Հանրապետության և Բուլղարիայի Հանրապետության տնտեսական փոխառնչություններում կարևորվել են մի շարք ոլորտներ՝ թեթև արդյունաբերությունը, գյուղատնտեսությունը, էներգետիկան, տուրիզմը և այլն: Հայաստանում և Բուլղարիայում առկա տնտեսական խնդիրներն ու առաջացած ճգնաժամերը իրենց բացասական ազդեցությունն էին թողնում երկկողմ տնտեսական հարաբերությունների վրա, որոնք զգալիորեն բարդանում էին երկու երկրների տնտեսության մեջ առկա բացասական միտումների հետևանքով: 2000-ական թթ. երկկողմ տնտեսական հարաբերությունները նոր գործոնների ազդեցությամբ սկսեցին վերելք ապրել:

Բանալի բառեր՝ Հայ-բուլղարական հարաբերություններ, տնտեսություն, արտահանում, ներմուծում, ՄՏՏՀ, էներգետիկա, գյուղատնտեսություն:

АРМЯНО-БОЛГАРСКОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В 1998-2008 ГГ.

БАГДАСАРЯН С.А.

Резюме

Приоритетными направлениями армяно-болгарского экономического сотрудничества в 1998-2008 гг. были легкая промышленность, сельское хозяйство, энергетика, туризм и т.д. Экономические проблемы в Армении

и Болгарии и связанные с ними возможные кризисы оказывали неблагоприятное влияние на двусторонние экономические отношения, осложненные, таким образом, негативными тенденциями в экономиках двух стран. В 2000-ых годах двусторонние экономические отношения стали обуславливаться рядом новых факторов.

Ключевые слова – армяно-болгарские отношения, экономика, экспорт, импорт, ОЧЭС, энергетика, сельское хозяйство.

ARMENIAN-BULGARIAN ECONOMIC COOPERATION IN 1998-2008

S. BAGHDASARYAN

Abstract

From 1998 to 2008 in the economic relations of Bulgaria and Armenia a number of spheres, such as light industry, agriculture, energy, tourism, etc. were highlighted. The economic problems in Armenia and Bulgaria and the emerging crises had a negative impact on bilateral economic relations, which were significantly complicated by negative tendencies in economies of both countries. In the 2000's bilateral economic relations began to rise as a result of new factors.

Key words – Armenian-Bulgarian relations, economy, export, import, BSEC, energy, agriculture.